Kunigunda Barodičienė

Tyrimai Vilniaus senamiestyje

2022 m. dviejose Vilniaus senamiesčio vietose šalia XIX–XX a. pradžioje statytų pastatų APC vykdė archeologinius tyrimus. Liepą ir lapkritį tyrinėta sklype Aušros Vartų g. 21, 3 korpusų namo aplinkoje. Čia ištirtos 3 perkasos (bendras tirtas plotas – 31,6 m^2) (1 pav.). Balandį sklype Lydos g. 3 ištirti 7 šurfai (bendras plotas – 20,5 m^2).

Tirtas **Aušros Vartų g. 21** sklypas yra į Š nuo buvusios Vilniaus miesto gynybinės sienos ir Medininkų (Aušros vartų, Krėvos) vartų. Ši teritorija buvo užstatyta bent jau XVIII a. Vilniaus miesto planuose XIX a. pradžioje aptariamo namo vietoje buvę 3 mūriniai pailgi namai, trumpais fasadiniais galais nukreipti į dabar Aušros Vartų gatvę. Už šių namų, tarp Bazilijonų gatvės ir buvusio bazilijonų vienuolyno driekėsi sodai. Iki XIX a. vidurio užstatymo situacija sklype keitėsi. Buvę pastatai nugriauti ir praplėstas gretimų, iš Š ir P esančių, sklypų užstatymas. Dabartinis sklypo Aušros Vartų g. 21 3 korpusų namas pastatytas XIX a. II pusėje–XX a. pradžioje. Tuo metu taip pat suformuotas vidinis kiemas, sklypo V dalį užstačius pailgu pastatu.

Ankstesnių archeologinių tyrimų metu (*ATL 2014 metais*, 2015, p. 417–418; *ATL 2017 metais*, 2018, p. 456–459) nustatytas kultūrinio sluoksnio storis vidiniame kieme – iki 5,1 m gylio. Tiriant aptikti XVIII–XIX a. ir XVII–XVIII a. datuojamų grindinių fragmentai. Ankstyviausi kultūriniai sluoksniai datuojami XV–XVI a. Taip pat tirtos Aušros Vartų g. 21 esančio pastato patalpos (*ATL 2017 metais*, 2018, p. 396–398; *ATL 2020 metais*, 2021, p. 532–534). Tyrimų metu nustatytas iki 1,5 m storio XVI–XVII a. kultūrinis sluoksnis, aptikta ūkinių duobių su daugybe XVII–XVIII a. buitinės keramikos ir koklių fragmentų. Įžemis fiksuotas 1,3–2,9 m gylyje.

1 pav. Tyrimų Aušros Vartų g. 21 situacijos planas: 1 – 2022 m. tyrimų vietos. R. Butrimaitės brėž.

Fig. 1. Area plan of the excavations at 21 Aušros Vartų St.: 1 – 2022 excavation areas.

Perkasa 1 1,8x1,75 m dydžio, kasta Aušros Vartų gatvės prie pastato R fasado. Fiksuotas XX a. požeminių komunikacijų tiesimo metu sujauktas kultūrinis sluoksnis. Archeologinę vertę turinčių radinių neaptikta. Perkasos V dalyje atkasta rausvos ir gelsvos spalvos, 25x?x7, 24x?x7; ?x13x7 cm dydžio plytomis užmūryta buvusi pastato arka. Arkos kraštuose įmūryti stambūs akmenys. Pamato apačia nepasiekta. Kasta iki 1,8 m gylio.

Perkasa 2 5,8x2 m dydžio, kasta vidiniame kieme, prie P korpuso V sienos. Po asfalto danga fiksuotas XX a. akmenų grindinys. Po juo kastas sujauktas pilkos žemės, kalkių skiedinio ir statybinių griuvenų sluoksnis iki 1,2 m gylio nuo žemės paviršiaus, po juo – 20–30 cm storio

smėlio sluoksnis. 1,5–1,8 m gylyje kasta tamsiai pilka žemė su smulkiomis griuvenomis, degėsiais, gyvulių kaulais. Šiuose sluoksniuose aptikti XIX–XX a. datuojami radiniai.

1,8–2 m gylyje nuo žemės paviršiaus (H_{abs} 128,22 m) atkastas gerai išlikęs akmenų grindinys iš stambių ir vidutinio dydžio lauko riedulių – 38x30, 30x25, 25x16, 20x17 cm. Grindinys atidengtas beveik visame perkasos plote – išskyrus perkasos Š dalyje, 0,5 m pločio juostoje fiksuotas šiluminės trasos perkasimas. Perkasos P sienelėje atkasta iš dalies apardyta plytų siena, orientuota R–V kryptimi. Perkasos R dalyje atkastas P pastato korpuso V sienos juostinis plytų pamatas. 1,1 m gylyje atkasta 10–18 cm pločio pamato banketė. Atkasto pamato Š dalyje, 1,5 m gylyje, aptikta užmūryto arkinio pamato dalis. Giliau grindinio nebuvo kasama. Remiantis architektūros tyrimų duomenimis, atkastas grindinys ir mūras priskiriamas buvusiam pastato pusrūsiui, prišlietam prie pamatų, ir yra datuojamas XIX a. pradžia.

2 pav. Perkasoje 3 atidengtas akmenų grindinys. R. Butrimaitės nuotr.

Fig. 2. Stone pavement uncovered in Trench 3.

Perkasa 3 2,4x2,2 m dydžio, kasta vidiniame kieme prie Š korpuso P sienos PV kampo. 20–30 cm gylyje aptiktas fragmentiškai išlikęs XX a. akmenų grindinys (H_{abs} 128,80–128,90 m). Po juo kastas sujauktas pilkos žemės, žvyro ir statybinių griuvenų sluoksnis, kuriame rasta XIX–XX a. datuojamų radinių. Perkasos PV dalyje 1,2 m gylyje (H_{abs} 128,10 m) nuo žemės paviršiaus atkastas 1,3x1 m dydžio akmenų grindinio fragmentas, kuris nebuvo ardomas (2 pav.). Remiantis atliktais architektūriniais tyrimais, šis grindinys datuojamas XIX–XX a. pradžios laikotarpiu.

Perkasos R dalyje 1,5 m gylyje pasiektas 60–80 cm storio molio sluoksnis, kuriame aptikta XVII a. plokštinių koklių fragmentų. Perkasos ŠV kampe 2 m gylyje fiksuotas 25 cm storio juodos žemės sluoksnis su medienos liekanomis, XVII a. buitinės keramikos ir plokštinių koklių fragmentais. Žemiau, iki 2,8 m gylio, kastas pilkos žemės sluoksnis su statybi-

nėmis griuvenomis, susiformavęs pastato rūsio statybos darbų metu. Perkasos ŠR kampe, po 60–80 cm storio molio sluoksniu, kastas pilkos žemės sluoksnis su statybinėmis griuvenomis, susiformavęs pastato rūsio statybos darbų metu. Pasiekus 3,35 m gylį tyrimai baigti, nes giliau kasti tapo nesaugu. Įžemis ir pamato apačia nepasiekta.

Lydos gatvė ir jos aplinka priskiriama Vilniaus senamiesčio V pakraščiui, kuris formavosi ribojamas miesto sienos nuo XVI a. pradžios. Savarankiška valda susiformavo istorinės 360 posesijos dalyje XIX a. pradžioje. Vilniaus miesto 1845 m. plane kiemo V korpusas jau buvo pratęstas į P pusę. Tuo metu posesijos pastatai buvę vieno aukšto. Remiantis 1901 m. pastatų įvertinimo dokumentu, XIX a. II pusėje jau buvo suformuotas „L“ raidės formos dviejų aukštų mūrinis pastatas. 1940 m. visi pastatai, buvę šiame sklype, nacionalizuoti. 1941 m. nacistinei valdžiai įkūrus Vilniaus getą, buvusi Talmud Toros žydų berniukų religinė mokykla, veikusi šiame sklype nuo 1798 m., reorganizuota į geto kalėjimą (UK 46998). 1942 m. vidiniame Lydos g. 3 kieme įrengtas geto sporto aikštynas. Likę pastatai palei Lydos gatvę neįėjo į Vilniaus geto teritoriją. Tikėtina, kad šie pastatai galėjo būti pažeisti ar iš dalies sugriauti dar 1941 m. ir buvo netinkami gyventi net gete kalinamiems žydams.

Ankstesnių archeologinių tyrimų metu (*ATL 2005 metais*, 2006, p. 354–356; *ATL 2018 metais*, 2019, p. 394–397) fiksuotos pastato, stovėjusio iki Antrojo pasaulinio karo, pamatų liekanos, datuojamos XVIII a. II puse–XIX a. 20–30 cm gylyje atkastas XIX–XX a. kiemo grindinys. Giliau, 0,5–1,1 m gylyje, aptiktas XVIII–XIX a. datuojamas grindinys. Tyrimų metu aptikti XVI–XVIII a. datuojami archeologiniai radiniai.

Žvalgomųjų tyrimų sklype Lydos g. 3 metu siekta atkasti buvusių pastatų pamatus kiemo

3 pav. Tyrimų Lydos g. 3 situacijos planas: 1 – 2022 m. tyrimų vietos; 2 – atidengti mūrų fragmentai. R. Butrimaitės brėž.

Fig. 3. Area plan of the excavations at 3 Lydos St.: 1 – 2022 excavation areas; 2 – exposed masonry fragments.

ŠV dalyje, kur XIX a. II pusėje stovėjo „L“ raidės formos mūrinis pastatas, nustatyti buvusio užstatymo ribas ir išplanavimą (3 pav.).

Šurfas 1 4,2x1 m dydžio. R dalyje 28 cm gylyje aptiktas kalkių skiediniu rištas rausvų plytų (26x12,5x5; 27x14x7 cm dydžio) mūras. Jo plotis – 65 cm, ilgis – 1 m, aukštis – 1,28 m, mūro apačia – 1,56 m (H_{abs} 114,85 m) gylyje nuo žemės paviršiaus. Mūras priklauso čia stovėjusiam „L“ formos pastatui. Remiantis istoriniais duomenimis ir planais, pastatas datuojamas XVIII a. pabaiga–XIX a. pradžia. R pusėje nuo mūro 80–86 cm (H_{abs} 115,55–115,60 m) gylyje atkastas 1x1 m dydžio grindinys, greičiausiai vienalaikis su aptiktu mūro fragmentu. Centrinėje šurfo dalyje kastas 0,45–1,18 m storio griuvenų sluoksnis, kuriame aptikta keletas XVIII–XIX a. datuojamų buitinės keramikos šukių. 1,15–1,32 m gylyje slūgsojo 20 cm storio degėsių sluoksnis, po kuriuo iki 1,9 m gylio nuo žemės paviršiaus tirtas pilkos žemės sluoksnis

su smėliu, žvyru, kalkėmis, plytgaliais ir keletu XVII–XVIII a. datuojamų buitinės keramikos šukių, gyvulių kaulų. Šurfas kastas iki 2,1 m gylio nuo žemės paviršiaus V dalyje. Įžemis pasiektas 2 m gylyje, po elektros komunikacijų mūru, kurio paviršius atkastas 94 cm gylyje nuo žemės paviršiaus.

Šurfas 2 2x2 m dydžio. Kastas iki 1–1,1 m gylio nuo žemės paviršiaus. Kastas pilkos žemės sluoksnis su stambiomis statybinėmis griuvenomis, šiukšlėmis – aptikta keletas XVII–XVIII a. buitinės keramikos šukių ir gyvulių kaulų. Įžemis nepasiektas.

Šurfo V dalyje 67–72 cm (H_{abs} 115,64–115,69 m) gylyje fiksuoti 2 mūro fragmentai su buvusio įėjimo angos liekanomis tarp jų. Likusiame šurfo plote 1–1,1 m (H_{abs} 115,26–115,36 m) gylyje atsidengė akmenų grindinys, formuotas iš įvairaus dydžio akmenų. Šurfo PV dalyje išlikusio kalkių skiediniu rišto rausvų plytų (21,5x11x4,5; 21x11,5x5 cm dydžio) mūro ilgis – 70 cm, plotis – 64 cm, aukštis – 38 cm, mūro apačia nepasiekta. Šurfo ŠV dalyje išlikusio kalkių skiediniu rišto rausvų plytų (21x10,5x4; 24x10,5x6 cm dydžio) mūro ilgis – 52 cm, plotis – 60 cm, aukštis – 33 cm, mūro apačia nepasiekta. Tarpas tarp mūrų (buvęs įėjimas) – 85 cm pločio, ties juo atkasti rausvų plytų (?x16,5x6,5; ?x17,5x6,5 cm dydžio) laiptai į buvusio pastato vidų. Priešais įėjimą iš lauko pusės įleistas 78x36x? m dydžio girnapusės fragmentas. Mūras priklauso čia stovėjusiam „L“ formos pastatui. Remiantis istoriniais duomenimis ir planais, jis datuojamas XVIII a. pabaiga–XIX a. pradžia.

Šurfas 3 2,5x1 m dydžio. Šurfo P dalyje kastas 30–40 cm storio griuvenų sluoksnis. Šiame sluoksnyje rasta XVIII–XIX a. buitinės keramikos šukių, stiklo fragmentų. Po juo iki 1,2 m gylio nuo žemės paviršiaus tirtas 70–80 cm storio pilkos žemės sluoksnis su šaknimis ir griuvenomis, su XVII–XVIII a. buitinės keramikos fragmentais, gyvulių kaulais. Centrinėje šurfo dalyje 1 m (H_{abs} 115,31 m) gylyje atsidengė smulkių akmenukų grindinio fragmentas – 1,2x1 m dydžio, žemėjantis P pusės link. Šurfo Š dalyje po 15 cm betoninių grindų sluoksniu atsidengė rausvų ir gelsvų plytų (?x16,5x6,5; 27x?x6,5 cm dydžio) mūras, rištas kalkių skiediniu. Mūro fragmento ilgis – 1 m, plotis – 50 cm, aukštis iki grindinio paviršiaus – 1 m. Šis mūras priklauso čia stovėjusiam „L“ formos pastatui. Remiantis istoriniais duomenimis ir planais, jis datuojamas XVIII a. pabaiga–XIX a. pradžia.

Šurfas 4 2x2 m dydžio. 20 cm gylyje kastas 70–80 cm storio pilkos žemės sluoksnis su stambiomis griuvenomis ir vėlyvais XIX–XX a. I pusės radiniais. 0,9–1 m gylyje pasiektas juodos žemės sluoksnis su smulkiomis griuvenomis, šaknimis. Su žvyro, smėlio, molio tarpsluoksniais sluoksnis glūdėjo iki 2,7–2,8 m gylio nuo žemės paviršiaus. Jame 1 m gylyje atkastas 70x60 cm dydžio antkapinis akmuo su įrašu hebrajų kalba. Įrašą: „*Čia palaidota kukli moteris ponia Feiga, duktė mūsų mokytojo rabino <...>, mirusi 28 dieną [arba 8 d.] mėnesio švato, 1827 m. Tegul jos siela būna susieta gyvenimo saitais*“ (4 pav.) perskaitė Vilniaus Gaono žydų muziejaus specialistai. Taip pat aptikta XVII–XVIII a. buitinės keramikos šukių, gyvūnų

4 pav. Šurfe 4 rastas antkapinis akmuo. K. Barodičienės nuotr.

Fig. 4. Memorial stone found in test pit 4.

0 40 cm

kaulų. 2,3 m gylyje toliau kasta PR šurfo kampe 1x1 m dydžio plote dėl saugumo reikalavimų. Po juodos žemės sluoksniu, 2,7–2,8 m gylyje, kastas 20–25 cm storio pilkos žemės sluoksnis. Įžemis pasiektas 3,05 m gylyje nuo žemės paviršiaus.

Šurfas 5 2x1 m dydžio. Po asfalto danga kastas 30–40 cm storio pilkos žemės sluoksnis su statybinėmis griuvenomis ir šaknimis. Po šiuo sluoksniu atsidengė 25–35 cm storio betono sluoksnis, kurį pašalinus 1,55x1,1 m dydžio plote kastas 35 cm storio pilkos žemės su griuvenomis ir šaknimis sluoksnis. Šurfas kastas iki 90 cm gylio nuo žemės paviršiaus, įžemis nepasiektas dėl atidengtų elektros tinklų. Šiame šurfe aptiktos kelios XVIII–XX a. I pusės buitinės keramikos šukės, gyvulių kaulai.

Šurfas 6 2x1 m dydžio. Šurfo R dalyje, sienelėje, 10 m gylyje atkastas rausvų plytų (27x?x5,5; ?x16x8,5 cm dydžio) pamato fragmentas, rištas kalkių skiediniu. Mūro ilgis – 1 m, plotis – nenustatytas, aukštis – 1 m, apačia nepasiekta. Šis mūras priklauso buvusiam Talmud Toros draugijos ir Vilniaus geto kalėjimo pastato V korpusui. Remiantis istoriniais duomenimis ir planais, jis datuojamas XIX a. pradžia. Likusiame šurfo plote iki 1,2 m gylio kastas statybinių griuvenų sluoksnis, jame rasta keletas XVII–XVIII a. buitinės keramikos šukių. 1,2 m gylyje nuo žemės paviršiaus atidengtas 60–65 cm pločio ir 1,15 m ilgio pamatėlis – greičiausiai buvusio pamato apačia. Įžemis nepasiektas.

Šurfas 7 2x1 m dydžio. Centrinėje šurfo dalyje 16 cm gylyje atkastas rausvų plytų (35x15,5x7; 33,5x15x7,5 cm dydžio) mūras, rištas kalkių skiediniu. Pamato ilgis – 90 cm, plotis – 56 cm, aukštis – 1,14 m (H_{abs} 115,13 m). Šis pamatas taip pat priklauso buvusiam Talmud Toros draugijos ir Vilniaus geto kalėjimo pastato V korpusui. Remiantis istoriniais duomenimis ir planais, jis datuojamas XIX a. pradžia. Šurfo V dalyje iki 1,3 m gylio nuo žemės paviršiaus kastas pilkos žemės sluoksnis su statybinėmis griuvenomis, jame rasta keletas XVIII a. buitinės keramikos fragmentų ir gyvūnų kaulų.

Excavations in Vilnius Old Town

In 2022, the APC carried out excavations in the surroundings of two houses built in the 19th and early 20th centuries. Three trenches (31.6 m^2 total area) were excavated around a 3-unit house at 21 Aušros Vartų St. (Fig. 1). They revealed 19th- and 20th-century layers over 3.35 m thick which were formed during the construction of the current building and contained fragments of a stone pavement (Fig. 2) and 17th-century stove tiles. Seven test pits (20.5 m^2 total area) were excavated at 3 Lydos St. (Fig. 3), revealing an 18th- and 19th-century layer up to 2.1 m thick (Fig. 3) containing 17th- and 19th-century household pottery sherds, animal bones, and the memorial stone of a woman who died in 1827 (Fig. 4).

Vida Indrulėnaitė-Šimanauskienė

Arsenalo gatvė 1

Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje Arsenalo g. 1 šaligatvio dalyje vykdant dujotiekio vamzdžio avarijos likvidavimo darbus buvo atlikti detalieji tyrimai. Jų metu ištirtos 2 perkasos, bendro 103 m^2 ploto (1 pav.). Arčiausiai tirtos vietos Arsenalo g. 2001 m. archeologinius tyrimus atliko G. Rackevičius (*ATL 2001 metais*, 2002, p. 212–213). Jų metu užfiksuotas XVIII–XIX a. 502 posesijos R pastato liekanų ŠR vidinis kampas, kuriame atsidengė buvusios krosnies pamatas ir plytų grindų liekanos. Šis pastatas (ar bent jau ŠR jo dalis) buvo pastaty-